

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

УДК 343.21; 343.13

DOI: 10.31359/1993-0909-2024-31-2-218

Анатолій Федотович Волобуєв

*Кафедра кримінального процесу та криміналістики факультету №1
Донецький державний університет внутрішніх справ
Кропивницький, Україна*

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Анотація. *Стаття присвячена проблемним питанням упровадження у кримінальній кримінальній процесуальній законодавстві інституту кримінальних проступків. Метою дослідження було поставлено визначення недоліків у концептуальному забезпеченні запровадження інституту кримінальних проступків та визначення шляхів їх виправлення. Для досягнення мети було використано спектр методів наукового дослідження (діалектичний, історичний, логіко-семантичний аналіз, порівняльний, системний аналіз, методи формальної логіки, метод правового прогнозування). Вони застосовувалися для аналізу положень кримінального, кримінального процесуального права та законодавства про адміністративні правопорушення, що торкалися теми дослідження, наукових джерел і формулювання авторських висновків та пропозицій. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що в 2018 році в Кримінальний кодекс України були внесені зміни, які концептуально відрізнялися від існуючої на той час системи кримінально-правових норм. У понятійний апарат було введено термін «кримінальний проступок», що обумовило необхідність істотного перегляду класифікації кримінальних правопорушень (попередньо вони всі називалися злочинами). Але цей процес відбувався у незвичайному порядку, а саме після використання поняття кримінального проступку в Кримінальному процесуальному кодексі України, прийнятому в 2012 році. Таким чином, необхідність зміни норм матеріального права була детермінована нормами процесуального права, покликаними бути лише формою реалізації кримінально-правових норм. Звісно такий порядок не міг не призвести до низки різного роду недоліків (формальне визначення поняття кримінальних проступків, відсутність критеріїв їх розмежування із злочинами та адміністративними правопорушеннями тощо). Мали місце неточності та суперечності й у формулюваннях приписів кримінального процесуального законодавства щодо розслідування кримінальних проступків у формі дізнання (спрощена форма досудового розслідування). У статті аналізуються проблемні питання з точки зору практики застосування правових норм щодо досудового розслідування кримінальних проступків. Зокрема, визначається зміст процесуальних дій дізнавача до внесення в Єдиний реєстр досудових розслідувань відомостей про кримінальний проступок: прийняття заяви та отримання пояснень; отримання*

мання речей і документів від потерпілої особи; проведення медичного освідування; вилучення речей і документів, що були безпосереднім предметом кримінального проступку; зняття інформації з камер відеоспостереження, автомобільних реєстраторів, смартфонів очевидців та інших технічних приладів і засобів; отримання висновку спеціаліста. Констатується невідкладність цих процесуальних дій дізнавача і звертається увага на суперечності в законодавчих приписах щодо їх реалізації, пропонується внесення змін до окремих процесуальних норм з метою їх оптимізації. Робиться висновок про необхідність концептуального вдосконалення інституту кримінальних проступків, визначаються напрямки такого вдосконалення.

Ключові слова: кримінальний проступок, Єдиний реєстр досудових розслідувань, дізнання, процесуальні дії, спрощене судове провадження.

Anatoly F. Volobuiev

Department of Criminal Procedure and of Criminalistics, Faculty No 1,
Donetsk State University of Internal Affairs,
Kropyvnytskyi, Ukraine

CRIMINAL MISDEMEANOR: PROBLEM ISSUES OF THEORY AND PRACTICE

Abstract. *The article is devoted to the problematic issues of introducing the institute of criminal misdemeanors into criminal and criminal procedural legislation. The purpose of the study was to determine the shortcomings in the conceptual provision of the introduction of the institute of criminal offenses and to determine the ways of their correction. To achieve the goal, a range of scientific research methods were used (dialectical, historical, logico-semantic analysis, comparative, systemic analysis, methods of formal logic, method of legal forecasting). They were used to analyze the provisions of criminal, criminal procedural law and legislation on administrative offenses that touched on the topic of research, scientific sources and the formulation of author's conclusions and proposals. The relevance of the research topic is due to the fact that in 2018, changes were made to the Criminal Code of Ukraine, which were conceptually different from the system of criminal law norms that existed at that time. The term «criminal misdemeanor» was introduced into the conceptual apparatus, which necessitated a significant revision of the classification of criminal offenses (previously they were all called crimes). But this process took place in an unusual order, namely after the use of the concept of a criminal misdemeanor in the Criminal Procedure Code of Ukraine, adopted in 2012. Thus, the need to change the norms of substantive law was determined by the norms of procedural law, designed to be only a form of implementation of criminal law norms. Of course, such an order could not fail to lead to a number of various shortcomings (formal definition of the concept of criminal misdemeanors, lack of criteria for distinguishing them from crimes and administrative offenses, etc.). There were inaccuracies and contradictions in the wording of the prescriptions of the criminal procedural legislation regarding the investigation of criminal misdemeanors in the form of inquiry (simplified form of pre-trial investigation). The article analyzes problematic issues from the*

point of view of the practice of applying legal norms regarding pretrial investigation of criminal misdemeanors. In particular, the content of the investigator's procedural actions before entering information about a criminal misdemeanor into the Unified Register of Pretrial Investigations is determined: accepting a statement and receiving explanations; receiving things and documents from the victim; conducting a medical examination; seizure of things and documents that were the direct subject of a criminal offense; removal of information from video surveillance cameras, car recorders, smartphones of eyewitnesses and other technical devices and means; obtaining a specialist's opinion. The urgency of these procedural actions of the inquirer is noted and attention is drawn to contradictions in the legislative prescriptions regarding their implementation, it is proposed to make changes to certain procedural norms in order to optimize them. A conclusion is made about the need for conceptual improvement of the institute of criminal misdemeanors, the directions of such improvement are determined.

Key words: *criminal misdemeanor, Unified register of pre-trial investigations, inquiries, procedural actions, simplified court proceedings.*

ВСТУП

Інститут кримінального проступку з'явився в українському законодавстві досить незвичайним шляхом. Уперше категорія «кримінальний проступок» була текстово закріплена у початковій редакції КПК України 2012 року (далі – КПКУ) при відсутності такого поняття в чинному на той час Кримінальному кодексі України (далі – КУ). Очевидно мотивом такої законодавчої новели була гуманізація кримінальної відповідальності, але є підстави вважати, що була ще одна мета, яка полягала у вирішенні гострої процесуальної проблеми – надзвичайного перевантаження органів досудового розслідування. Фактично відразу після практичної реалізації положень нового КПКУ почало стрімко зростати навантаження на слідчих і досягло неймовірних величин – навантаження на одного слідчого більше 1000 кримінальних проваджень не було рідкістю.

Видається, що виникнення проблеми перевантаження слідчих було зумовлено скасуванням раніше існуючого процесуального інституту дослідчої перевірки. Відповідно до нього слідчий для встановлення підстав для початку досудового розслідування мав право протягом 3–10 днів провести перевірку заяви (повідомлення) про злочин і при встановленні таких підстав своє постановою порушити кримінальну справу, прийнявши її до свого провадження, або відмовити в її порушенні. Такі рішення слідчого контролювалися прокуратурою, що було одним із актуальних напрямків її діяльності. Натомість КПКУ 2012 року містив жорсткий припис про зобов'язання органу досудового розслідування невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинений злочин, внести ці відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) і розпочати розслідування. До внесення вказаних відомостей в ЄРДР слідчому дозволялося в невідкладних випадках провести тільки огляд місця події, відомості повинні бути внесені невідкладно після завершення огляду (ст. 214 КПКУ). Таким чином, на слідчого покладался обов'язок проводити досудове розслідуван-

ня за кожним зверненням про вчинення того чи іншого правопорушення, які не завжди мали ознаки кримінального вчинку (поряд з кримінальними це могли бути адміністративні правопорушення, невиконання договірних зобов'язань та ін.). Таким чином, поряд із значною кількістю злочинів невеликої тяжкості органи досудового розслідування змушені були займатися й розглядом некримінальних правопорушень, щодо яких після проведення слідчих (розшукових) дій потрібно було приймати рішення про закриття кримінальних проваджень. На це витрачався значний час і швидко почав назрівати колапс у досудовому розслідуванні. Тому, як видається, для усунення цієї небезпеки (фактично вона виникла в перші роки після прийняття КПКУ 2012 року) почали готуватися зміни до кримінального й кримінального процесуального законодавства, основною метою якого стало впровадження інституту кримінальних проступків [1].

Метою статті є визначення недоліків у концептуальному забезпеченні запровадження інституту кримінальних проступків та визначення шляхів їх вивчення.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Вихідним положенням на всіх етапах підготовки статті було усвідомлення того, що проблематика впровадження у кримінальне й кримінальне процесуальне законодавство інституту кримінальних проступків стосується не тільки цих галузей права, а й законодавства про адміністративні правопорушення. У зв'язку з цим використовувався постулат, що результативність і переконливість будь-якого юридичного дослідження, в тому числі підготовка наукової статті, безумовно значною мірою залежить від використаних методів наукового пізнання.

При вирішенні проблеми співвідношення теоретичного (концептуального) в правовому інституті кримінальних проступків та його практичної реалізації в кримінальному провадженні нагальним було окреслення меж наукового пошуку й використання комплексу загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. Зокрема, використання діалектичного та історичного методів пізнання дозволяло визначити тенденцію в еволюції наукових поглядів щодо предмету дослідження, формулювання й практичну реалізацію теоретичних положень стосовно кримінальних проступків, тлумачення яких було новим у науці кримінального права та істотним чином відрізнялося від існуючої системи кримінально-правових норм. Потрібно було визначити передумови зародження ідеї використання поняття кримінальних проступків для гуманізації кримінального законодавства й спрощення досудового розслідування, судового провадження, а відтак і підвищення ефективності кримінального судочинства взагалі. У зв'язку з цим важливим було й визначення факторів, які детермінували процес формулювання відповідних теоретичних положень і процесуальних приписів щодо їх практичної реалізації в кримінальному провадженні на стадіях досудового розслідування та судового провадження.

У процесі підготовки статті використовувався й метод логіко-семантичного аналізу для з'ясування змісту понять «кримінальний проступок», «злочин», «адміністративне правопорушення». Важливим було усвідомлення того, що визначення спільних рис у тлумачення вказаних категорій та їх розмежування потребує використання й порівняльного методу. Цей метод також застосовувався й при аналізі трансформації законодавства України, що торкалося впровадження інституту кримінальних проступків, формулюванні процесуальних приписів щодо способів збирання доказів, їх джерел, особливостей повідомлення про підозру, строків дізнання тощо.

Для аналізу поняття кримінальних проступків та особливостей їх досудового розслідування, а також співвідношення спрощеного провадження із загальними правилами кримінального процесу застосовувався метод системного аналізу, що надавало можливість визначити їх взаємні зв'язки. Саме визначення таких зв'язків слугує основою для пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання досудового розслідування кримінальних проступків з наступним спрощенням і судового провадження у справах даної категорії.

Також використовувалися й методи формальної логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування) на всіх етапах підготовки статті, зокрема при опрацюванні нормативно-правових актів, наукових публікацій, вивченні судових рішень у справах про кримінальні проступки, визначенні змісту понятійно-категорійного апарату в межах предмета дослідження, формулюванні висновків і пропозицій за темою дослідження. Ці методи застосовувалися також при формулюванні висновків, визначенні напрямків подальших досліджень проблематики належного теоретичного забезпечення інституту кримінальних проступків та практичної реалізації процесуальних приписів. У зв'язку із цим використовувався й метод правового прогнозування, що надавало можливість визначити наслідки від реалізації тих чи інших приписів, пропозицій і рекомендацій. Це було важливим для визначення й обґрунтування напрямків подальших наукових пошуків для оптимізації правового регулювання відносин, що складаються під час спрощеного кримінального провадження щодо кримінальних проступків.

При проведенні дослідження аналізувалися норми кримінального законодавства, що стосувалися предмету дослідження (зокрема, статті 11, 12, 125, 126, 126–1, 185, 190 ККУ), а також положення ст. 214 КПКУ стосовно можливості проведення процесуальних дій дізнавачем до внесення в ЄРДР відомості про кримінальний проступок, а також інші норми, що визначають особливості досудового розслідування кримінальних проступків (Глава 25 КПКУ). Також вивчалися Закони України та їх проекти, які торкалися запровадження інституту кримінальних проступків, зокрема: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України» (проект) № 4712 від 16.04.2014; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій криміналь-

них правопорушень» від 22.11.2018 №2617-VIII; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху» від 16.02.2021 №1231-IX; «Кримінальний кодекс України» (контрольний текст проєкту станом на 05.02.2024). Як видається, це забезпечило належну нормативно-правову обґрунтованість проведеного дослідження та сформульованих висновків і пропозицій.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

У науковому юридичному середовищі запропоновані зміни законодавства щодо впровадження інституту кримінального проступку викликали гостру критику як з формальної, так і змістовної точок зору. Так, фахівцями в галузі кримінального права зверталася увага на те що помилковим є прагнення реалізувати в кримінальному законодавстві положення КПКУ 2012 року, тобто закону, який вирішує суто процедурні питання щодо застосування норм матеріального права. Адже все повинно було б відбуватися навпаки, тим більше, що запропоновані новели мали концептуальний характер. З урахуванням того, що вони концептуально відрізнялися від існуючої системи кримінально-правових норм, це могло призвести до втрати стабільності у сфері кримінально-правового регулювання. І така небезпека була реальною, оскільки серед запропонованих новел існує велика кількість не до кінця вивірених, іноді відверто помилкових положень щодо кримінальної відповідальності [2, с. 122–124]. Зверталася увага й на невирішеність питання про сутнісну відмінність кримінального проступку від злочину й адміністративного правопорушення, що має істотне значення для застосування норм кримінального права [2, с. 126–127].

Водночас не дивлячись на суттєві зауваження концептуального характеру в 2018 році інститут кримінального проступку окремим Законом України було запроваджено в ККУ, у зв'язку з чим кримінальні правопорушення були класифіковані на кримінальні проступки й злочини [3]. Кримінальний проступок визначається як передбачене ККУ діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі (ч. 2 ст. 12 ККУ). Тобто визначення є суто формальним з відсиланням до норм Особливої частини ККУ. Злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі (ч. 3–7 ст. 12 ККУ). Таким чином, поняттям кримінального проступку фактично були позначені діяння, щодо яких раніше використовувалося поняття «злочини невеликої тяжкості».

Цим же Законом були внесені зміни й у КПКУ, зокрема з'явилися норми, які були покликані спростити не тільки досудове розслідування кримінальних проступків, а також і судове провадження (розгляд обвинувального акта в спрощеному провадженні без проведення судового розгляду в судовому засіданні). На мій погляд, це досить сильно наближає провадження щодо кримінальних проступків

до проваджень про адміністративні правопорушення. Але аналіз зазначених норм КПКУ надає підстави для визначення проблемних питань у їх застосуванні. Перш за все, потрібно підкреслити, що метою спрощеної форми досудового розслідування й спрощеного судового провадження вбачається розвантаження слідчого апарату і судів, скорочення часу проваджень щодо кримінальних правопорушень, які не мають значної суспільної небезпечності. Як видається, саме з цією метою законодавець цілком логічно передбачив для дізнання досить широкий перелік процесуальних дій, які дозволяється проводити до внесення відомостей до ЄРДР і результати яких відповідно до статей 298–1, 298–3 КПКУ визнаються процесуальними джерелами доказів. Так, якщо слідчому дозволяється в невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР провести тільки огляд місця події, то дізнавач для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР окрім огляду місця події має право:

- 1) відібрати пояснення;
- 2) провести медичне освідування;
- 3) отримати висновок спеціаліста і зняти показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- 4) вилучити знаряддя й засоби вчинення кримінального проступку, речі й документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей (ч. 3 ст. 214 КПКУ).

З практичної точки зору реалізація таких дій передбачає наступний обсяг процесуальної роботи дізнавача.

1. Прийняття заяви та отримання пояснення від потерпілого про обставини кримінального проступку, наявність свідків та інших джерел доказів. Протокол прийняття заяви й отримання пояснення від потерпілого повинен містити такий обсяг відомостей, який дозволяє попередньо кваліфікувати заявлене правопорушення саме як кримінальний проступок. Наприклад, при зверненні потерпілої особи із заявою про заподіяння побоїв (ч. 1 ст. 126 ККУ) потрібно встановити не тільки характер насильства, але отримати й відомості про винну особу та взаємини з нею для відмежування від домашнього насильства (ст. 126–1 ККУ), яке є злочином.

2. Отримання від потерпілої особи речей і документів, які мають значення для кримінального провадження (наприклад, тих, що торкаються предмета кримінального проступку). Протокол повинен містити опис отриманих об'єктів в обсязі, необхідному для вирішення завдань, обумовлених предметом доказування. Наприклад, при заяві про викрадення мобільного телефону (ч. 1 ст. 185 ККУ) або заволодіння ним шляхом обману (ч. 1 ст. 190 ККУ) такими речами можуть бути частини пристрою (блок живлення), а також пакувальна коробка, чек магазину тощо. Вказані речі й документи можуть бути використані для встановлення розміру шкоди, заподіяної потерпілій особі.

3. *Отримання пояснень свідків, на яких указала потерпіла особа.* Такі пояснення стосуються обставин вчинення кримінального проступку й мають на меті підтвердження, уточнення чи спростування повідомлених відомостей.

4. *Проведення медичного освідування потерпілої особи з метою виявлення тілесних ушкоджень, їх характеру й локалізації, що фіксується в акті (довідці) про медичне освідування.* Ці відомості потрібні для попередньої кваліфікації кримінального проступку, наприклад, за ст. 125 ККУ та відмежуванні його від інших кримінальних правопорушень проти здоров'я особи, які мають статус злочинів. Видається доцільним складання дізнавачем протоколу отримання акту (довідки) про медичне освідування.

Медичне освідування може бути проведено й стосовно особи, яка була затримана за підозрою у вчиненні кримінального проступку і, наприклад, має ознаки алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння. Звертає на себе увагу, що ч. 2 ст. 298–2 КПКУ містить указівку на обов'язкове проведення медичного освідування особи, яка вчинила кримінальний проступок, передбачений ст. 286–1 ККУ, з ознаками перебування у стані такого сп'яніння. Наразі це положення є ознакою прояву «неуважності» законодавця до інституту кримінальних проступків, адже відповідно до Закону України від 16.02.2021 № 1231-IX [4] ст. 286–1 ККУ, яка передбачала кримінальну відповідальність за керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції (кримінальний проступок), була замінена. Оновлена ст. 286–1 ККУ передбачає «кваліфіковану» відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння (за злочини), що передбачає проведення не дізнання, а досудового слідства.

5. *Вилучення речей і документів, що були безпосереднім предметом кримінального проступку та були виявлені під час затримання в порядку ст. 298–2 КПКУ підозрюваної особи.* Слід зазначити, що затримання підозрюваного у вчиненні кримінального проступку, заправило, здійснюється не дізнавачем, а офіцером патрульної, кримінальної або дільничної служб поліції (уповноважена службова особа), який був викликаний у зв'язку з кримінальним правопорушенням. Протокол окрім обставин затримання повинен містити відомості про результати особистого обшуку й передається в орган дізнання для вирішення питання про внесення відомостей до ЄРДР і початок досудового розслідування. Вилучені під час обшуку затриманої особи речі й документи визнаються речовими доказами, про що дізнавачем виноситься відповідна постанова, та приєднуються до матеріалів дізнання (ч. 2 ст. 298–3 КПКУ).

6. *Зняття інформації з камер відеоспостереження, автомобільних реєстраторів, смартфонів очевидців (якщо такі встановлені) та інших технічних приладів і засобів, що мають аналогічну функцію фіксації.* Ця процесуальна дія дізнавача включає в себе пошук указаних технічних засобів, опитування їх власни-

ків, огляд (перегляд) даних, що містяться в/на технічному носії інформації. Отримані відомості відображаються у відповідному протоколі у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі).

Потрібно звернути увагу, що законодавець при визначенні змісту вказаної процесуальної дії (ч. 3 ст. 214 КПКУ) використав дещо невдале поняття «зняття показань», оскільки показання, як джерело доказів, у ст. 95 КПКУ визначаються як відомості, що надаються в усній або письмовій формі під час допиту. Більш логічно виваженим було б використання понять «інформації», «даних», що використовуються в нормах, які регулюють отримання аналогічних відомостей при проведенні обшуку (ч. 6 ст. 236 КПКУ), огляду (частини 1, 2 ст. 237 КПКУ) та окремих негласних слідчих (розшукових) дій (статті 263–266 КПКУ).

7. Отримання висновку спеціаліста. Така процесуальна дія, як видається, покликана була замінити собою проведення судової експертизи, яка, заправило, потребує значних витрат часу. У зв'язку з цим є доречним звернути увагу, що медичне освідування є нічим іншим як заміщенням судово-медичної експертизи попереднім медичним обстеженням особи, результати якого фіксуються у довідці (акті) відповідного спеціаліста. Є підстави припускати, що під отриманням висновку спеціаліста розуміється проведення попереднього дослідження (експрес-аналізу) певного об'єкта для отримання відповідей на питання дізнавача, які мають юридичне значення, зокрема для попередньої кримінально-правової кваліфікації кримінального правопорушення. З цим тлумаченням узгоджується припис, відповідно до якого при врученні повідомлення про підозру особа інформується про результати медичного освідування та висновку спеціаліста, а у разі незгоди з їх результатами вона має право протягом сорока восьми годин звернутися з клопотанням про проведення експертизи (ч. 2 ст. 298–4 КПКУ).

Такими попередніми дослідженнями спеціаліста під час розслідування кримінальних проступків може бути участь відповідного спеціаліста в оцінці інформації, знятої з технічних приладів і засобів. Також звернення дізнавача до спеціаліста може мати місце при визначенні розміру завданої матеріальної шкоди потерпілому у справах про крадіжку (ч. 1 ст. 185 ККУ) або шахрайство (ч. 1 ст. 190 ККУ) шляхом вивчення (аналізу) речей і документів, вилучених у потерпілого чи підозрюваного. Це узгоджується із статусом спеціаліста під час досудового розслідування й судового розгляду, якою є особа, що володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст залучається сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду для надання безпосередньої технічної допомоги, а також для надання висновків, зокрема у справах про кримінальні проступки (ст. 71 КПКУ).

Видається доцільним, як і при медичному освідуванні, складання дізнавачем протоколу отримання висновку спеціаліста, але викликає здивування припис, що міститься в ст. 300 КПКУ, де зазначається, що висновок спеціаліста має відповідати вимогам до висновку експерта. Тобто законодавець зобов'язав спеціаліста у справах про кримінальні проступки (а відтак це стосується й дізнавача) при складанні висновку дотримуватися вимог, що викладені у статтях 101–102 КПКУ. Але ж це означає, що спеціаліст для дотримання вказаних вимог повинен провести повноцінне експертне дослідження, що явно суперечить закладеній ідеї спрощення процедури використання спеціальних знань. На мій погляд, вказана суперечність повинна бути усунена на користь ідеї спрощення досудового розслідування кримінальних проступків тим більше, що є запобіжник, закладений в ч. 2 ст. 298–4 КПКУ. У зв'язку з цим не можна погодитися з пропозицією групи авторів, які ґрунтуючись на схожих обставинах, пропонують надати право дізнавачу замість отримання висновку спеціаліста до внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР отримувати висновок експерта, тобто йдеться про проведення судової експертизи до відкриття кримінального провадження [5, с. 176]. Вирішення вказаного проблемного питання бачиться в іншому – у виключенні в ст. 300 КПКУ формулювання щодо висновку спеціаліста «має відповідати вимогам до висновку експерта» і заміни його формулюванням «що є попереднім дослідженням». Це дасть змогу зменшити навантаження як на органи дізнання, так і на експертні заклади.

Видається очевидним, що наведені процесуальні дії дізнавача мають характер невідкладності, а їх своєчасне проведення є шляхом до спрощення досудового розслідування і судового провадження щодо кримінальних проступків. Саме це зближує кримінальне провадження щодо проступків з адміністративним провадженням. Але проблема полягає у тому, що законодавець при внесенні змін до ст. 214 КПКУ у зв'язку із запровадженням інституту кримінальних проступків залишив раніше існуючий припис щодо часу внесення відомостей до ЄРДР – не пізніше 24 годин (один робочий день дізнавача). З огляду на викладений обсяг процесуальних дій, їх проведення у зазначений час є просто неможливим. Вирішення даної проблеми бачиться у внесенні змін до ч. 3 ст. 214 КПКУ, яку пропонується викласти з формулюванням, яке стосується кримінальних проступків: «Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку, про який були отримані відомості, не пізніше 72 годин до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань дізнавачем може бути: ...» і далі перелік процесуальних дій за чинним текстом.

Як видається, результатів проведення розглянутих вище процесуальних дій дізнавача буде достатнім для формулювання підозри (чи прийняття іншого рішення), після чого отримані відомості вносяться до ЄРДР, складається повідомлення про підозру й вручається особі з наступним проведенням слідчих (розшукових) дій, якщо в них виникає потреба. Це цілком узгоджується з приписом ч. 1 ст. 301

КПКУ щодо особливостей закінчення дізнання, відповідно до яких дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298–2 КПКУ подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням про підозру, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого.

Потрібно підкреслити, що згідно чинного законодавства строки дізнання суттєво залежать від реагування особи на вручену їй підозру у вчиненні кримінального проступку. Так, дізнання повинно бути закінчене протягом двадцяти діб, якщо підозрюваний не визнає вину або існує необхідність проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім (п. 2 ч. 3 ст. 219 КПКУ). Дізнання повинно бути закінчене протягом одного місяця, якщо підозрюваний не погодився з результатами медичного освідування або висновком спеціаліста і заявив клопотання про проведення експертизи (п. 3 ч. 3 ст. 219 КПКУ). Наведені положення дають підстави для умовиводу, що визнання чи невизнання вини підозрюваним залежить від очевидності (наявності свідків, речових доказів, документів) чи неочевидності кримінального проступку, що залежить, перш за все, від результатів невідкладних процесуальних дій дізнавача до внесення відомостей в ЄРДР.

Заради справедливого вирішення цієї проблеми потрібно звернути увагу й на існування іншої оцінки повноважень дізнавача на отримання доказів до внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР. Так, окремі представники адвокатського середовища вважають, що таке спрощення кримінального провадження може призвести до деяких ускладнень для сторони захисту в частині обґрунтування в суді клопотань про визнання певних доказів недопустимими в разі їх отримання з порушенням закону. Зокрема, автори з боку сторони захисту апріорі підозрюють сторону обвинувачення в здійсненні психологічного тиску на особу майбутнього підозрюваного під час проведення дізнавачем указаної категорії процесуальних дій при відсутності захисника [6]. У зв'язку з цим потрібно звернути увагу шановних авторів на те, що існує запобіжник для такого негативного прояву у вигляді припису п. 1 ч. 3 ст. 302 КПКУ. Згідно нього при поданні обвинувального акта до суду разом з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні прокурором повинна бути додана *письмова заява підозрюваного, складена в присутності захисника (виділено мною А. В.)* щодо беззаперечного визнання своєї винуватості, згоди зі встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження та згоди з розглядом обвинувального акта в спрощеному провадженні. Таким чином, забезпечується достатній контроль з боку захисника за дотриманням прав підозрюваного.

Але тут забуваються права потерпілого, який, як ніхто інший, зацікавлений у швидкому відновленні його порушених прав, але навряд чи буде залучати ад-

воката в справах про кримінальні проступки. Зважаючи на те, що кримінальний проступок є правопорушенням з незначною суспільною небезпечністю й нерідко вчиняється зловмисником стосовно знайомої йому особи (побої, легке тілесне ушкодження, крадіжка, шахрайство тощо), то, як видається, ефективним засобом владнання кримінально-правового конфлікту є укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним (ч. 1 ст. 469 КПКУ)¹. Угода про примирення (мирова угода) є добровільною угодою між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, в якій визначаються умови відповідальності підозрюваного або обвинуваченого при вчиненні ним дій, спрямованих на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також дій не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого. Є всі підстави погодитися з думкою В. Д. Гвоздецького й А. О. Ляша, що мирова угода є позасудовою процедурою врегулювання конфлікту (спору) шляхом переговорів сторін конфлікту (спору) за допомогою одного або декількох медіаторів [7, с. 4]. Роль таких медіаторів можуть відігравати адвокати, залучені сторонами. Як відзначається у суддівському середовищі, застосування інституту угоди має на меті скоротити та спростити процедуру кримінальних проваджень, зменшити строки перебування осіб під вартою, заощадити ресурси та час, що витрачаються на розгляд справ, а також позасудове вирішення конфліктних ситуацій, зменшити навантаження на органи досудового розслідування та суд [8]. Важливим є те, що мирова угода може бути укладена в будь-який момент після повідомлення особі про підозру як за ініціативою потерпілої особи, так і за ініціативою підозрюваного (за загальним правилом), що дізнавач зобов'язаний роз'яснювати вказаним учасникам кримінального провадження. Як видається, мирова угода є оптимальним шляхом закінчення досудового розслідування кримінальних проступків при умові невідкладного проведення процесуальних дій до внесення відомостей в ЄРДР, результати яких будуть свідчити про очевидність вчинення кримінального правопорушення. Цей ефект, як правило, нівелюється при більших строках проведення дізнання, протягом яких підозрюваний може прийняти рішення не визнавати вину, яка, на його погляд, не є очевидною.

На даний час існує й інша проблема в забезпеченні ефективного розслідування кримінальних проступків, яка проявляється в розробленні методик розслідування окремих видів кримінальних проступків. Вона полягає у механічному перенесенні методичних положень і рекомендацій з методики розслідування відповідних злочинів, коли акцент робиться на проведенні слідчих (розшукових) дій, при ігноруванні особливостей проведення процесуальних дій дізнавачем до внесення відомостей в ЄРДР [9, с. 270; 10, с. 60, 186]. Такий підхід видається помилковим,

¹ Потрібно звернути увагу ще на одну непослідовність законодавця в процесі впровадження інституту кримінального проступку, що за логікою вимагало розширення переліку кримінальних правопорушень, віднесених до категорії приватного обвинувачення. Але відповідних змін у ст. 477 КПКУ у зв'язку з цим внесено не було.

адже ключовою методичною відмінністю розслідування кримінальних проступків є саме можливість проведення процесуальних дій до внесення відомостей до ЄРДР, зміст яких і повинен детально розглядатися стосовно конкретного виду кримінальних проступків.

ВИСНОВКИ

Якщо головною ідеєю щодо запровадження інституту кримінальних проступків дійсно є гуманізація кримінального законодавства й спрощення досудового розслідування і судового провадження, усунення тяганини для громадян, а відтак і підвищення ефективності кримінального судочинства взагалі, то на даний час конче потрібним є суттєве доопрацювання цього інституту за двома напрямками. Перший – це концептуальне визначення сутності кримінального проступку за рівнем його суспільної небезпечності (шкоди), виду і міри покарання, розроблення з цих позицій критеріїв його відмежування, з одного боку, від злочинів, а з іншого – від адміністративних правопорушень, близьких за своїми елементами до складу аналогічних кримінальних правопорушень. Так, за чинним законодавством за вчинення кримінального проступку передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Водночас за адміністративне правопорушення може бути призначене стягнення (покарання) у виді адміністративного арешту на строк до п'ятнадцяти діб (ст. 32 КУпАП), яке полягає у триманні правопорушника в ізоляції від суспільства, тобто фактично є позбавленням волі. Проектом нового Кримінального кодексу України передбачаються окремі положення в напрямку вирішення вказаних проблемних питань [11, розділи 2.1, 2.5, 3.2], але, природно, вони мають стислий характер і, звичайно, потрібні досить глибокі теоретичні дослідження.

Другим напрямком є вдосконалення викладених у Кримінальному процесуальному кодексі України та узгоджених між собою (збалансованих), чітко сформульованих і зрозумілих для практичних працівників приписів щодо особливостей досудового розслідування кримінальних проступків, які стосуються засобів збирання доказів, порядку їх використання, прийняття процесуальних рішень. Звичайно, ці положення повинні ґрунтуватися на нормах матеріального права, встановлювати форму й механізм їх реалізації. Наразі існуючі правові положення при їх практичній реалізації роблять поділ суспільно небезпечних діянь на кримінальні проступки та злочини і прийняття відповідних процесуальних рішень доволі трудомістким процесом зі значними витратами часу та високою ймовірністю помилок.

Викладені положення щодо проблем упровадження інституту кримінальних проступків, звичайно, не претендують на остаточну істину. Вони є запрошенням до дискусії, проведенню досліджень з метою формування міжгалузевої концепції кримінальних проступків та її практичної реалізації в кримінальних провадженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України : проект Закону України № 4712 від 16.04.2014. *Юридичний вісник України*. 2014. № 22, 23, 24, 25. URL: <https://yvu.com.ua/category/arhiv-gazety-yurydychnyj-visnyk-ukrayiny/arhiv-2014-roku/> (дата звернення: 21.04.2024).
- [2] Тацій В., Тютюгін В., Гродецький Ю., Байда А. Дискусійні питання встановлення відповідальності за проступок. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2 (77). С. 122–135.
- [3] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n55> (дата звернення: 21.04.2024).
- [4] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху : Закон України від 16.02.2021 № 1231-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1231-20#n2> (дата звернення: 25.04.2024).
- [5] Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Микитенко О. Б. Стівідношення висновку експерта з висновком спеціаліста в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 76. Ч. 2. С. 172–177. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.29>. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/05/31.pdf> (дата звернення: 25.04.2024).
- [6] Колесник Г., Светлічний І. Абетка захисника щодо кримінальних проступків. 2020. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/abetka-zahysnyka-shhodo-kryminalnyh-prostupkiv> (дата звернення: 28.04.2024).
- [7] Гвоздецький В. Д., Ляш А. О. Угода про примирення у кримінальному провадженні: деякі питання правового регулювання та практичного вирішення. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2020. № 1(21). С. 1–24. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n1/20hvdtpv.pdf>
- [8] Про мирову угоду у кримінальному провадженні – розповідає Бердичівський міськрайонний суд Житомирської області. 2023. URL: <https://court.gov.ua/archive/1502884/> (дата звернення: 01.05.2024).
- [9] Гусева В. О. Особливості формування методики розслідування кримінальних проступків проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. *Вісник ХНУВС*. 2021. № 2 (93). С. 266–275. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1173bfa1-cca2-4b9f-ba4d-d92dbab57fef/content> (дата звернення: 30.04.2024).
- [10] Єфімов М. М., Пиріг І. В. Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень : підручник. Дніпро : Видавець Біла К. О. 2022. 271 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/9452/1.pdf> (дата звернення: 30.04.2024).
- [11] Кримінальний кодекс України. *Контрольний текст проекту* (станом на 05.02.2024). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-25-02-2024.pdf> (дата звернення: 30.04.2024).

REFERENCES

- [1] On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Implementation of the Provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine: Draft Law of Ukraine (2014,

- April). Retrieved from <https://yvu.com.ua/category/arhiv-gazety-yurydychnyj-visnyk-ukrayiny/arhiv-2014-roku/>
- [2] Tatsii V., Tyutyugin V., Grodetskyi Yu., & Bayda A. (2014). Discussion issues of establishing responsibility for a misdemeanor. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2(77), 122–135.
- [3] On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding the simplification of pre-trial investigation of certain categories of criminal offenses: Law of Ukraine (2018, November). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n55>
- [4] On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding increased liability for certain offenses in the field of road traffic safety: Law of Ukraine (2021, February). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1231-20#n2>
- [5] Lukyanchikov, E. D., Lukyanchikov, B. E., & Mykytenko, O. B. (2023). Correlation of an expert's opinion with a specialist's opinion in criminal proceedings. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*, 76, 2, 172–177. Retrieved from <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/05/31.pdf>
- [6] Kolesnyk, H., & Svetlichnyi, I. (2020). Alphabet of the defense attorney regarding criminal misdemeanors. Retrieved from <https://www.hsa.org.ua/blog/abetka-zahysnyka-shhodo-kryminalnyh-prostupkiv>
- [7] Gvozdzetsky, V. D., & Lyash, A. O. (2020). Agreement on reconciliation in criminal proceedings: some issues of legal regulation and practical solutions. *Journal of the National University «Ostroh Academy». «Law» series*, 1(21), 1–24. Retrieved from <http://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n1/20hvdtpv.pdf>
- [8] The Berdychiv city-district court of Zhytomyr region tells about the settlement agreement in criminal proceedings. (2023, November). Retrieved from <https://court.gov.ua/archive/1502884/>
- [9] Guseva, V. O. (2021) Peculiarities of the formation of the methodology of the investigation of criminal offenses against the authority of state authorities in the field of law enforcement. *Bulletin of KhNUA*, 2 (93), 266–275. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1173bfa1-cca2-4b9f-ba4d-d92dbab57fef/content>
- [10] Yefimov, M. M., & Pyrig, I. V. (2022). *Methods of investigation of certain types of criminal offenses*. Dnipro: Publisher of Bila K. O. Retrieved from <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/9452/1.pdf>
- [11] Criminal codex of Ukraine. *Control text of the project* (2024, February). Retrieved from <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-25-02-2024.pdf>

Анатолій Федотович Волобуєв

Доктор юридичних наук, професор

Професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1

Донецький державний університет внутрішніх справ

25015, вул. Велика Перспективна, 1, Кропивницький, Україна

Anatoly F. Volobuiev

Doctor of Law, Professor

Professor of the Department of Criminal Procedure and of Criminalistics, Faculty No 1
Donetsk State University of Internal Affairs

25015, 1 Great Perspective St., Kropyvnytskyi, Ukraine

Рекомендоване цитування: Волобуєв А. Ф. Кримінальний проступок: проблемні питання теорії і практики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Том 31. № 2. С. 218–233.

Suggested Citation: Volobuiev, A. F. (2024). Criminal misdemeanor: problem issues of theory and practice. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 31(2), 218–233.

Стаття надійшла / Submitted: 02/05/2024

Доопрацьовано / Revised: 02/06/2024

Схвалено до друку / Accepted: 27/06/2024